

CHO‘LPONNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Toshaliyeva Odina

Farg‘ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu ish Cho‘lponning adabiy-tanqidiy merosini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda uning munaqqid sifatidagi qarashlari, badiiy tafakkuri, adabiyotga qo‘ygan talab va mezonlari, adabiy jarayondagi o‘rni yoritiladi. Shoirning ijodiy-estetik qarashlari, milliy adabiyot taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi hamda san’atkor mas’uliyati haqidagi fikrlari zamonaviy adabiy tanqid kontekstida talqin etiladi. Tadqiqot Cho‘lponning adabiy-estetik merosining dolzarbligini ko‘rsatadi.

Аннотация: Данная работа посвящена анализу литературно-критического наследия Чулпона. В ней рассматриваются его взгляды как критика, эстетические позиции, требования к художественному слову и его роль в литературном процессе. Особое внимание уделяется влиянию Чулпона на развитие национальной литературы, его представлениям о миссии писателя и ответственности художника. Исследование подчеркивает актуальность и ценность эстетических идей Чулпона для современной литературной критики.

Annotation: This study focuses on the literary-critical heritage of Cho‘lpon. It examines his critical views, aesthetic principles, criteria for evaluating literature, and his influential role in the literary process. The analysis highlights Cho‘lpon’s contribution to the development of national literature, his concept of artistic responsibility, and his vision of the writer’s mission. The research demonstrates the relevance and significance of Cho‘lpon’s aesthetic and critical ideas for contemporary literary studies.

Kalit so‘zlar: adabiy-tanqid, dramaturg, nosir, munaqqid, publitsist, adabiyot nadur, Chig‘atoy gurungi

Kirish

Cho‘lponning adabiy-tanqidiy merosi XX asr o‘zbek adabiyotining eng muhim qatlamlaridan biridir. Shoir, nosir, dramaturg, tarjimon, publitsist bo‘lish bilan birga u o‘zining o‘ziga xos mulohazalari, badiiy-estetik qarashlari bilan yuksak darajadagi

munaqqid sifatida ham tanilgan. Uning tanqidiy maqolalari o‘zbek xalqining ma’naviy uyg‘onishida, estetik tafakkurini shakllantirishda, adabiyot taraqqiyotiga yo‘naltirilgan g‘oyalarni rivojlantirishda ulkan ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotshunos N.Yo‘ldoshev keltirgan ma’lumotlarga ko‘ra, Cho‘lpon 1914–1937-yillar davomida qariyb 70 ta adabiy-tanqidiy maqola yaratgan. Bu raqamlarning o‘ziyoq Cho‘lpon faqat shoir emas, balki faol mushohada qiluvchi tanqidchi bo‘lgani, o‘z davrining barcha muhim madaniy jarayonlariga munosabat bildirganini isbotlaydi.

Cho‘lponning adabiyot haqidagi ilk qarashlari

Cho‘lponning adabiy tanqidga qiziqishi juda erta boshlangan. 16 yoshida yozilgan “Adabiyot nadur?” (1914) maqolasi uning teran tafakkuridan dalolat beradi. Bu maqola mazmunan ixcham bo‘lsa-da, undagi fikrlarning yetukligi Cho‘lponning adabiyot mohiyatini chuqur his qilganini ko‘rsatadi. U adabiyotning ijtimoiy vazifasini quyidagicha belgilaydi: adabiyot — millatni uyg‘otuvchi ma’naviy kuch, xalqning ma’naviy poklanishiga xizmat qiluvchi vosita, jamiyat taraqqiyotiga ta’sir etuvchi qudratli omil.

Shoirning mashhur “Adabiyot yashasa — millat yashar” degan xulosasi o‘zbek ma’rifatparvarlik tafakkuridagi eng muhim g‘oyalardan biridir.

Cho‘lpon adabiyotni inson ruhiy dunyosi bilan chambarchas bog‘laydi. Uning fikricha, adabiyot: yarador ko‘ngilga ruh bag‘ishlaydigan, ma’rifat suvi bilan qalbni tozalaydigan, insofoniylilikni tarbiyalar ekan.

Bu qarashlar Cho‘lponni romantik tafakkur egasi sifatida emas, balki adabiyotning ma’naviy tarbiya kuchini chuqur anglagan estetik mutafakkir sifatida namoyon etadi.

“Muhtaram yozgu‘vchilarimizga”: hayotni o‘rganishga da’vat

1915-yil “Sadoi Turkiston” gazetasida chop etilgan bu maqola Cho‘lponning adabiyotga munosabatini ochiq va qat’iy ravishda ifodalaydi. Unda yozuvchilarning hayotdan uzilib qolishiga, xalqning maishiy muhitidan bexabar bo‘lishiga qarshi keskin e’tiroz bildiradi. Uning fikricha: “Milliy maishatdan bezgan bilan bezilib ketaveradilar.” Cho‘lpon yozuvchini xalq orasida bo‘lishga, to‘y-ma’rakalardan tortib gapxonalarga, hatto jamiyatning tanqid qilinadigan qatlamlariga ham borib, hayotni ichdan o‘rganishga chaqiradi. Sababi, adabiyot uchun eng muhim “material” xalqning o‘zidan olinadi.

Uningcha, adabiy tanqid faqat kamchiliklarni ko'rsatish emas; xalqdagi ezgu fazilatlar, ma'naviy qudrat va go'zallikni tasvirlash ham shoirning mas'uliyatiga kiradi. Shuning uchun Cho'lpon ijodkorni biryoqlama tanqidchilikdan qaytaradi va adabiyotning xalqchilligi tamoyilini asoslaydi.

Shuningdek, u o'zbek ziyolilarining millat uchun mas'uliyatini alohida ta'kidlaydi:

“Bizga ko'p teatr, roman kitoblari yozmoq kerakdurkim, bu qarz bir hovuch ziyolilarg'a tushadir.”

“Ulug' hindi”: Tagor tajribasi va yangi adabiy yo'l izlash

“Maorif va o'qituvchi” jurnalida (1925) chop etilgan “Ulug' hindi” maqolasi Cho'lponning jahon adabiyotini chuqur o'rganishga intilganini ko'rsatadi. U Tagor ijodini o'rganib, o'zbek adabiyotining rivoji uchun ahamiyatli bo'lgan bir necha xulosalarga keladi: Tagor Sharqning ma'naviy qudratini dunyoga tanitgan buyuk iste'dod. Uning asarlarida Sharq falsafasi bilan G'arbning realizmi uyg'unlashgan. Yangi o'zbek adabiyoti ham xuddi shu yo'lni — Sharqning ruhiyati va G'arb badiiy tajribasi sintezini tanlashi kerak.

Cho'lponni ham Sharqqa xos ko'tarinkilik, ham G'arbg'a xos psixologik realizm jalb qilgan. U Tagor misolida o'zbek adabiyotining “yo'lsizlik”dan qutilish imkoniyatini ko'radi. Uning nazarida yangi adabiyot: mazmun bilan shaklni uyg'unlashtirgan,

milliylik va jahoniylikni birlashtirgan, inson ruhining teran qatlamlarini yoritgan bo'lishi lozim. U Tagor milliy ruh va universallikni uyg'unlashtira olganini yuqori baholaydi. Cho'lponning nazarida yangi o'zbek adabiyoti Sharqning estetik an'analari bilan G'arbning realizmini uyg'unlashtirgan holda taraqqiy topishi kerak edi.

“Sho'ro hukumati va sanoye' nafisa” maqolasi talqinida

Cho'lponning ushbu maqolasi o'z davri madaniy hayotini chuqur tahlil qiluvchi, san'atning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini qayta ko'rib chiqishga undovchi fikrlar bilan boy. U Sovet hokimiyati tomonidan olib borilayotgan “madaniy inqilob” siyosatini kuzatar ekan, uning san'atga bo'lgan munosabatini ham ijobiy, ham tanqidiy nuqtai nazardan baholaydi.

Muallif avvalo san'atni jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida ko'radi. Uning fikricha, san'at va ma'rifat — xalqni uyg'otuvchi eng kuchli vosita. Sovet hukumatining

san'atni keng ommaga yoyish, xalqni madaniylashtirish borasidagi tashabbuslari ma'lum darajada maqtovg'a sazovor. Chunki uzoq vaqtga qadar san'at faqat ziyolilar, ma'lum tabaqa egaligida bo'lib kelgan. Biroq Cho'lponning asosiy e'tirozi shundaki, yangi siyosiy tuzum san'atni faqat tashviqot va targ'ibot quroliga aylantirmoqchi bo'ladi. San'atning asl mohiyati — insonning ruhiy olamini yuksaltirish, estetik didini o'stirish, haqiqatni tarannum etishdir. Agar san'at faqat siyosiy buyurtma asosida yaratilsa, u o'zining tabiiy erkinligini yo'qotadi, bir yoqlama fikrga xizmat qiluvchi vositaga aylanadi.

Cho'lpon shuningdek, majburlab madaniylashtirish siyosatini ham tanqid qiladi. Chinakam san'at yaratish uchun ijodkor erkin fikrlashi, ruhiy mustaqillikka ega bo'lishi lozim. San'atning rivoji faqat tashqi shior yoki ma'muriy buyruqlar orqali emas, balki millat ruhining uyg'onishi bilan bog'liq.

Maqolada shoir san'atkorning jamiyat oldidagi mas'uliyati, ijodning axloqiy poydevori va san'atning tarbiyaviy qudrati haqida ham mulohaza yuritadi. San'at — insonni inson qiluvchi kuch, jamiyatning ma'naviy ustuni, millatning qalbidagi nurni saqlab turuvchi vositadir.

Xulosa

Cho'lponning adabiy-tanqidiy merosi — o'zbek adabiyotining XX asr boshidagi eng muhim ma'naviy manbalaridan biridir. U o'z maqolalarida adabiyotning xalqchilligini, milliy ruhini, ma'naviy yukini alohida ta'kidlab, ijodkorning mas'uliyatini yuksak baholaydi.

“Muhtaram yozg'uvchilarimizga” maqolasida u yozuvchini hayotning ichiga kirishga, xalqning quvonch va dardini bevosita ko'rishga chaqiradi. “Ulug' hindi”da jahon adabiy tajribasini, ayniqsa Tagor ijodini o'rnak sifatida ko'rsatib, yangi o'zbek adabiyotining yo'lini belgilashga urinadi. “Sho'ro hukumati va sanoye nafisa” maqolasida esa davr bosimiga qaramay, milliy adabiyotning o'zligini asrab qolish g'oyasini ilgari suradi.

Cho'lponning qarashlari Fitrat, Qodiriy, Elbek, Oybek kabi zamondosh ijodkorlarga kuchli ta'sir ko'rsatgan, milliy adabiyotning yangi bosqichga ko'tarilishida muhim o'rin tutgan.

Cho‘lpon nafaqat badiiy ijodkor, balki o‘zbek adabiy tanqidining asoschilaridan biri sifatida ham adabiyotimiz tarixida o‘chmas iz qoldirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Cho‘lpon. “Adabiyot nadur?” — Toshkent: O‘zdavnashr, 1991.
2. Cho‘lpon. Tanlangan asarlar. 2-jild. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2017.
3. Tagor, R. Gitanjali (O‘zbek tilidagi tarjimalar). — Toshkent: Yozuvchi, 1985.
4. Tagor, R. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.
5. Qosimova, N. Cho‘lpon adabiy tanqidchilik faoliyati. — Toshkent: Fan, 2001.
6. Karimov, N. O‘zbek adabiy tanqidi tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
7. B. Nazarov, A. Rasulov, Q. Qahramonov, Sh. Axmedova. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. — T.: 2012.